

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Artikel: Het erfelijk koningschap als hoeksteen van de democratie: het constitutionele koningschap als een waardevol symbool van nationale eenheid en stabiliteit

Auteur: Mike Grifhorst

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 46.1, 42-44.

© 2023 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

HET ERFELIJK KONINGSCHAP ALS HOEKSTEEN VAN DE DEMOCRATIE

HET CONSTITUTIONELE KONINGSCHAP ALS EEN WAARDEVOL SYMBOOL VAN NATIONALE EENHEID EN STABILITEIT

Mike Grifhorst

Als vorst van het koninkrijk der Nederlanden bekleedt koning Willem-Alexander een invloedrijke positie binnen het staatsbestel waar menig mens ongeschikt voor zou worden verklaard. Het ambt in kwestie is een erfelijke positie die zonder sollicitatie op zijn schouders belandde. Hoewel het Nederlandse koningshuis een belangrijk symbool van nationale eenheid en stabiliteit is, blijft het een positie die regelmatig onder vuur ligt en onderhevig is aan vragen over de toekomstbestendigheid ervan. Naast de significante rol die de Oranjes in de vaderlandse geschiedenis hebben gespeeld, heeft het constitutionele koningschap zich ontwikkeld tot een waardevolle verankering binnen de Nederlandse democratie. Hoewel er regelmatig kritiek is op de rol van het staatshoofd, is het belangrijk om te erkennen dat de monarchie een belangrijke functie vervult in onze samenleving. In dit opiniestuk zal worden betoogd dat het behoud van het Nederlandse koningshuis van groot belang is voor de stabiliteit en continuïteit van onze democratie, waarbij de rol van de Oranjes ligt verankerd in het staatsbestel. Voor een beter begrip van dit standpunt zal worden gekeken naar het staatsrechtelijk kader waaraan het staatshoofd gebonden is, de daaruit voortvloeiende symbolische en historische significantie en de ruimte voor inhoudelijk koningschap die overgehouden wordt voor het staatshoofd.

Een diepgaande discussie over de monarchie vereist een begrip van het staatsrechtelijke kader waarin het staatshoofd opereert. Naar grondwettelijke bepaling is de koning, allereerst, formeel gezien lid van de regering. Daarnaast is hij formeel gezien verantwoordelijk voor de vertegenwoordiging in het buitenland en het leiden van het koninklijk huis, zij het onder ministeriële verantwoordelijkheid en met inachtneming van het algemeen belang. De invoering van de ministeriële verantwoordelijkheid in 1848 heeft tot gevolg gehad dat de koning onschendbaar is en niet ter verantwoording kan worden geroepen voor het politieke beleid van zijn ministers. Deze constructie zorgt ervoor dat de koning buiten de politieke arena blijft en zijn neutraliteit kan waarborgen.¹ Het grondwettelijk kader beschermt de democratie dus tegen willekeurige machtsuitoefening. Hoewel de koning in politieke zin beperkt wordt door de ministeriële verantwoordelijkheid, heeft hij wel een

adviserende rol. De vertrouwelijke gesprekken tussen ministers en het staatshoofd vallen onder het zogenaamde 'geheim van Noordeinde', waardoor de neutraliteit van het staatshoofd intact blijft. Wanneer er door ministers gehoor wordt gegeven aan koninklijke adviezen, ligt de politieke verantwoordelijkheid hiervoor bij de ministers.² Wanneer een minister advies verkrijgt via zijn naaste omgeving, valt dit natuurlijkerwijs ook onder zijn verantwoordelijkheid; adviezen van het staatshoofd verschillen hier niet van. Voormalig koningin Beatrix was zich uiterst bewust van haar constitutionele bevoegdheden en de daaraan verbonden grenzen. Dit blijkt uit haar eerste rede als Koningin der Nederlanden op 30 april 1980: 'Niet macht, persoonlijke wil of aanspraak op erfelijk gezag, maar slechts de wil de gemeenschap te dienen, kan invloed geven aan het hedendaagse koningschap'.³ Haar bewustzijn van de constitutionele beperkingen onderstreept de sterk gedepolitiseerde rol van het staatshoofd, waarbij invloed primair wordt gekoppeld aan het dienen van de gemeenschap.

Vanuit grondwettelijk perspectief kan dus worden betoogd dat de macht van het staatshoofd dusdanig beperkt is dat de daaraan verbonden invloed mogelijk als insignificant kan worden beschouwd. Voormalig burgemeester van Amsterdam, Ed van Thijn, zei ooit: 'Laat Oranje voor de eenheid zorgen, de politiek zorgt wel voor verdeeldheid. Het erfelijk koningschap is een welgevallige uitzondering die onze eenheid symboliseert, binnen een democratisch kader'.⁴ Het eenheidscheppende karakter van het staatshoofd binnen de politiek suggereert dat zijn invloed wellicht groter is dan de grondwet doet vermoeden. Aansluitend op het eenheidscheppende karakter is het koninklijke ceremonieel. Zogenaamde koninklijke rituelen, zoals Koningsdag, zijn een coproductie tussen het koningshuis, de politiek en de bevolking, waarbij de invloed reikt tot het benadrukken van diverse facetten van de samenleving.⁵ Het koningschap kan worden gezien als het hart van de natie, waarbij de symbolische invloed van het staatshoofd cruciaal is voor sociale cohesie. Het koninklijke ceremonieel dient als een waardevolle aanvulling op de parlementaire democratie, waar het de betrokkenheid van het volk vergroot en een stabiliserende factor kan zijn in tijden van politieke onrust en versplintering. Het koningschap speelt, indien goed uitgevoerd ceremonieel, een verenigende rol, wat aantoonde dat de invloed van de monarchie aanzienlijk positief kan zijn voor de stabiliteit van een politiek verdeeld land.

Zoals blijkt, laten beide invalshoeken enige ruimte aan inhoudelijke macht voor het staatshoofd over. Maar in hoeverre kan een niet gekozen staatshoofd het koningschap een politiek-inhoudelijke invulling geven, zonder hiermee de werking van de democratie te beperken? Binnen discussies omtrent het Nederlandse koningschap betogen republikeinen dat het instituut intrinsiek ondemocratisch is. Er dient echter te worden benadrukt dat Nederland een representatieve democratie is, waarbij niet elke bestuurder door middel van directe verkiezingen wordt aangesteld.⁶ Ter illustratie van de politiek-inhoudelijke invulling van het staatshoofd dient voormalig koningin Beatrix als een relevant voorbeeld. Het zijn haar persoonlijke normen en waarden, gebaseerd op het liberalisme, socialisme en christendom, die zij naar buiten brengt. Er kan worden verondersteld dat er onder Beatrix sprake was van een hoge mate aan moreel gezag. Oud-premier Jan-Peter Balkenende bevestigde dit door te spreken van het koningschap als moreel leiderschap en niet als politieke machtsuitoefening. Balkenende benadrukte bij het maken van deze uitspraak dat de constitutie hier ruimte voor biedt. Hij ziet het dan ook als een voorname taak van het staatshoofd om de publieke moraal bespreekbaar te maken. Het moreel gezag geeft inhoud aan

het koningschap en zo wist Beatrix herhaaldelijk iets teweeg te brengen onder de bevolking.⁷ Haar zogenaamde moreel leiderschap, dat zich onder andere manifesteerde in haar kersttoespraken, vormt een helder voorbeeld van deze invulling. Zij pleitte voor eenheid en verdraagzaamheid, waarbij zij indirect weerstand bood tegen opkomende populistische stromingen.⁸ Ondanks de vereiste neutraliteit van het ambt heeft Beatrix op politiek-inhoudelijke wijze vormgegeven aan het koningschap door het dienen van het algemeen belang en het aankaarten van publieke moraal, zonder daarbij afbreuk te doen aan de werking van de democratie met als voornaamste doel het representeren van ieder individu.

In conclusie is het koningschap onder de Oranjes niet slechts een erfelijk ambt, maar een waardevol symbool van nationale eenheid en stabiliteit. Ondanks de formele beperkingen op politieke invloed blijkt de symbolische en eenheidscheppende rol van het staatshoofd van cruciaal belang voor de Nederlandse democratie. Het grondwettelijke kader waarborgt de neutraliteit van het staatshoofd, terwijl het ceremoniële aspect bijdraagt aan sociale cohesie en betrokkenheid van het volk. De invulling van het koningschap door koningin Beatrix, met haar moreel leiderschap en politiek-inhoudelijke betrokkenheid, toont aan dat de monarchie, mits goed uitgevoerd, een waardevolle en stabiliserende factor kan zijn in tijden van politieke verdeeldheid. Men zou zich dan ook kunnen afvragen of een democratisch gekozen staatshoofd daadwerkelijk in staat is om diezelfde rol te vervullen. Het behoud van het Nederlandse koningshuis is dan ook essentieel voor de continuïteit en stabiliteit van onze democratie.

Mike Grijforst is tweedejaarsstudent geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn interessegebied omvat voornamelijk de internationale en Nederlandse politieke geschiedenis, evenals de studie van de monarchie en het instituut dat het vertegenwoordigt.

Eindnoten

- 1 P.P.T. Bovend'Eert, De Koning en de Monarchie. Toekomstbestendig? (Alphen a/d Rijn 2020) 19-20.
- 2 C. Huijsen, De Oranjemythe. Een postmodern fenomeen (Amsterdam 2001) 133-134.
- 3 L. Andersson, L. Burgering en H. Wulfsen, Ik zal handhaven. Beatrix, koningin in een veranderend land (Amsterdam 2013) 269.
- 4 C. Huijsen, Beatrix: De kroon op de republiek (Amsterdam 2005) 164.
- 5 I. Sluiter, 'Symbolisch koningschap, symbolisch debat' in: D.J. Elzinga red., De Nederlandse constitutionele monarchie in een veranderend Europa (Alphen a/d Rijn 2006) 195.
- 6 F. Ankersmit en T. von der Dunk, 'De constitutionele monarchie: gedateerde regentenclub of eenheidscheppend symbool van onmenselijke onmacht' Groniek 150 (2000) 54.
- 7 Huijsen, Beatrix: De kroon op de republiek, 159.
- 8 Andersson e.a., Ik zal handhaven, 151-157, 166-169.